

ANAYASA ANAHTARI

Dr. BÜLENT NURİ ESEN

Ankara Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Profesörü

Ajans - Türk Matbaası
Ankara, 1965

ÖNSÖZ

31 Mayıs 1961 günlü Resmî Gazete'de yayınlanan Anayasa tasarısı 9 Temmuz 1961 de Halkoyu tarafından kabul edilmiş ve «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası» adı ile devletin temel düzenini kurmuştur.

20 Temmuz 1961 günlü Resmî Gazete'de yayınlanan Anayasa, Türkiye için yepyeni bir düzen getirmiştir. Devlet hayatı yeni organlara, yeni müesseselere sahip olmuştur.

Yeni Anayasal nizamı kavramak ve anlamak her okuma yazma bilen vatandaş için nispeten kolay sayılabilir. Ancak, hele yeni müessese ve organlar hakkındaki hükümleri ve esasları bütünü ile tespit edebilmek bunların Anayasa içinde yer alan çeşitli maddelerdeki yerlerini bilmekle mümkün olabilir. Bundan başka, bilimsel incelemeler için ve öğrencilerin yapacakları araştırmalarda müteaddit hükümler arasındaki bağlantıların ve atıfların bilinmesine ihtiyaç vardır. Bir de, tatbikatçıların, idareci mevkiinde bulunanların ve umumiyetle vatandaşın Anayasa hükümlerine ilişkin meselelerini hal için başvuracakları metnin hangisi olduğunu merak edeceği şüphesizdir.

Bütün bu isterleri karşılamak maksadiyle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası metni içindeki hükümlerin tahlili bir sınıflamaya tabi tutulması düşünülmüş ve şu küçük anahtar

kitap meydana getirilmiştir. Hayli dikkat ve zaman harcanmış olmasına rağmen yine de gözden kaçmış eksikler olabilir. Bu bakımdan, Anayasada yer alan her mefhumun tek mil cepheleri ile mükemmel bir tahlilini ifade eden neticeler belki bu kitapta bulunmayabilir. Ama, zaten bir iddiası olmayan bu esercik derleyicisinin özel fikirlerini aksettirmemekte, sadece Anayasa Hukuku tetkiki yapacak olanların el altında bulundurma ihtiyacını duyabilecekleri muntazam bir mefhum rehberini kendilerine sunmaktadır. Mevcudiyeti, meraklılara araştırmalarında başarı dileği getirmekle değer kazanacaktır.

B. N. E.

Ankara, 30 Nisan 1963

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI *

BAŞLANGIÇ

Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve;

«Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin, Millî Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

* Kurucu Mecliste kabul tarihi : 27.5.1961 ; Halkoyuna sunulmak üzere tasarının Resmî Gazete ile ilanı : 31.5.1961; Halkoyuna sunulduğu tarih : 9.7.1961; Kanunun Resmî Gazete ile ilanı tarihi : 20.7.1961 - Sayısı : 10859; Kanununun No. 334.

İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adâleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adâlete ve fazilete âşik evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.

BİRİNCİ KISIM

Genel Esaslar

I. Devletin şekli.

MADDE 1 — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri.

MADDE 2 — Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin bütünlüğü; resmî dil; başkent.

MADDE 3 — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

Resmî dil Türkçedir.

Başkent Ankara'dır.

IV. Egemenlik.

MADDE 4 — Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindedir.

Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz.

V. Yasama yetkisi.

MADDE 5 — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

VI. Yürütme görevi.

MADDE 6 — Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

VII. Yargı yetkisi.

MADDE 7 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

VIII. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı.

MADDE 8 — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

XI. Devlet şeklinin değişmezliği.

MADDE 9 — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

İKİNCİ KISIM

Temel Haklar ve Ödevler

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel hükümler

I. Temel hakların niteliği ve korunması.

MADDE 10 — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.

II. Temel hakların özü.

MADDE 11 — Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilir.

Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.

III. Eşitlik.

MADDE 12 — Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir.

V. Yasama yetkisi.

MADDE 5 — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

VI. Yürütme görevi.

MADDE 6 — Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

VII. Yargı yetkisi.

MADDE 7 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

VIII. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı.

MADDE 8 — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

XI. Devlet şeklinin değişmezliği.

MADDE 9 — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

İKİNCİ KISIM

Temel Haklar ve Ödevler

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel hükümler

I. Temel hakların niteliği ve korunması.

MADDE 10 — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.

II. Temel hakların özü.

MADDE 11 — Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.

III. Eşitlik.

MADDE 12 — Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

IV. Yabancıların durumu.

MADDE 13 — Bu kısımda gösterilen hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Kişinin hakları ve ödevleri

I. Kişi dokunulmazlığı.

MADDE 14 — Herkes, yaşama maddî ve mânevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir.

Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usûlüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz.

Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz.

İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz.

II. Özel hayatın korunması.

a) Özel hayatın gizliliği.

MADDE 15 — Özel hayatın gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usûlüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; kamu düzeninin gerektirdiği hallerde de, kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz.

b) Konut dokunulmazlığı.

MADDE 16 — Konuta dokunulamaz.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usûlüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; millî güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

c) Haberleşme hürriyeti.

MADDE 17 — Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun gösterdiği hallerde, hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz.

III. Seyahat ve yerleşme hürriyeti.

MADDE 18 — Herkes, seyahat hürriyetine sahiptir; bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama ve salgın hastalıkları önleme amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Herkes, dilediği yerde yerleşme hürriyetine sahiptir; bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama, salgın hastalıkları önleme, kamu mallarını koruma, sosyal, iktisadî ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirme zorunluğuyla ve kanunla sınırlanabilir.

Türkler, yurda girme ve yurt dışına çıkma hürriyetine sahiptir. Yurt dışına çıkma hürriyeti kanunla düzenlenir.

IV. Düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri.

a) Vicdan ve din hürriyeti.

MADDE 19 — Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmıyan ibâdetler dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibâdete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz. Kimse, dinî inanç ve kanaatlarından dolayı kınanamaz.

Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler, yetkili mahkemece ve siyasî partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.

b) Düşünce hürriyeti.

MADDE 20 — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir.

Kimse düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz.

V. Bilim ve sanat hürriyeti.

MADDE 21 — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Eğitim ve öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

VI. Basın ve yayımla ilgili hükümler.

a) Basın hürriyeti.

MADDE 22 — Basın hürdür; sansür edilemez.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararıyla olabilir.

Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler, ancak 57 nci maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.

b) Gazete ve dergi çıkarma hakkı.

MADDE 23 — Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzen-

lenir. Kanun, haber düşünce ve kanaatların serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, malî veya teknik kayıtlar koyamaz.

Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır.

c) Kitap ve broşür çıkarma hakkı.

MADDE 24 — Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez.

Türkiye'de yayımlanan kitap ve broşürler, 22 nci maddenin 5 inci fıkrası hükümleri dışında, toplanamaz.

d) Basın araçlarının korunması.

MADDE 25 — Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

e) Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı.

MADDE 26 — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usûlleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz.

f) Düzeltme ve cevap hakkı.

MADDE 27 — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir.

MADDE 28 — Herkes, önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırsız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.

VII. Toplantı hak ve hürriyetleri.

a) Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı.

Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.

b) Dernek kurma hakkı.

MADDE 29 — Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir.

VIII. Hakların korunmasıyla ilgili hükümler.

a) Kişi güvenliği.

MADDE 30 — Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kimselere, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir.

Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, yir-

midört saat içinde hâkim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınmaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse, hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir.

Bu esaslar dışında işleme tâbi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararlar kanuna göre Devletçe ödenir.

b) Hak arama hürriyeti.

MADDE 31 — Herkes, meşru bütün vasıta ve yollar-dan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde dâvacı veya dâvalı olarak, iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki dâvaya bakmaktan kaçınamaz.

c) Tabîi yargı yolu.

MADDE 32 — Hiç kimse, tabîi hâkiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi tabîi hâkiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

d) Cezaların kanunî ve şahsî olması; zorlama yasağı.

MADDE 33 — Kimse, işlediği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilinden dolayı cezalandırılmaz.

Cezalar ve ceza tedbirleri ancak kanunla konulur.

Kimseye, suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Kimse, kendisini veya kanunun gösterdiği yakınlarını suçlandırma sonucu doğuracak beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

Genel müsadere cezası konulamaz.

e) İspat hakkı.

MADDE 34 — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret dâvalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabûlü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata râzı olmasına bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler

I. Ailenin korunması.

MADDE 35 — Aile Türk toplumunun temelidir.

Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar.

II. Mülkiyet hakkı.

a) Mülkiyete ait genel kural.

MADDE 36 — Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlandırılabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

b) Toprak mülkiyeti.

MADDE 37 — Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

c) Kamulaştırma.

MADDE 38 — Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz. Bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçinin hakkaniyetli ölçüler içerisinde geçinebilmesi için zarurî olan ve kanunla gösterilen kısmının ve küçük çiftçinin kamulaştırılan toprağının bedeli herhalde peşin ödenir.

d) Devletleştirme.

MADDE 39 — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek

karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek şartıyla devletleştirilebilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz ve taksitle eşit olarak ödenir; bu taksitler, kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

III. Çalışma ve sözleşme hürriyeti.

MADDE 40 — Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, bu hürriyetleri, ancak kamu yararı amacıyla sınırlayabilir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

IV. İktisadî ve sosyal hayatın düzeni.

MADDE 41 — İktisadi ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir.

İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.

V. Çalışma ile ilgili hükümler.

a) Çalışma hakkı ve ödevi.

Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadî ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır.

Angarya yasaktır.

Memleket ihtiyaclarının zorunlu kildigi alanlarda vatanlaslik odevi niteligi alan beden veya fikir calismalarinin sekil ve sartlari, demokratik esaslara uygun olarak kanunla duzenlenir.

b) Calisma sartlari.

MADDE 43 — Kimse, yasina, gucune ve cinsiyetine uygun olmuyan bir is-te calistirilamaz.

Çocuklar gençler ve kadımlar, calisma sartlari bakımından özel olarak korunur.

c) Dinlenme hakkı.

MADDE 44 — Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir.

Ücretli hafta ve bayram tâtili ve ücretli yıllık izin hakkı kanunla duzenlenir.

d) Ücrette adâlet sağlanması.

MADDE 45 — Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.

e) Sendika kurma hakkı.

MADDE 46 — Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla duzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

f) Toplu sözleşme ve grev hakkı.

MADDE 47 — İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla duzenlenir.

VI. Sosyal güvenlik.

MADDE 48 — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir.

VII. Sağlık hakkı.

MADDE 49 — Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşıyabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaclarını karşılayıcı tedbirleri alır.

VIII. Öğrenimin sağlanması.

MADDE 50 — Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaclarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindedir.

İlköğrenim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburîdir ve Devlet okullarında parasızdır.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar.

IX. Kooperatifçiliği geliştirme.

MADDE 51 — Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlıyacak tedbirleri alır.

X. Tarımın ve çiftçinin korunması.

MADDE 52 — Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak artırılmasını sağlamak, toprağın kaybolmasını önlemek, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirleri alır.

XI. Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırı.

MADDE 53 — Devlet, bu Bölümde belirtilen iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadî gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasî haklar ve ödevler

I. Vatandaşlık.

MADDE 54 — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça, vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme ve seçilme hakkı.

MADDE 55 — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.

III. Siyasî partilerle ilgili hükümler.

a) Parti kurma hakkı ve partilerin siyasî hayattaki yeri.

MADDE 56 — Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usûlüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

b) Partilerin uyacakları esaslar.

MADDE 57 — Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu Mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı.

a) Hizmete girme.

MADDE 58 — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

b. Mal bildirimi.

MADDE 59 — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Millî Savunma hak ve ödevi.

MADDE 60 — Yurt savunmasına katılma, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödev ve askerlik yükümü kanunla düzenlenir.

VI. Vergi ödevi.

MADDE 61 — Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi, resim ve harçlar ve benzeri malî yükümler ancak kanunla konulur.

VII. Dilekçe hakkı.

MADDE 62 — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir,

ÜÇÜNCÜ KISIM

Cumhuriyetin temel kuruluşu

BİRİNCİ BÖLÜM

Yasama

A) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

I. T. B. M. M nin kuruluşu.

MADDE 63 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur.

Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır.

II. T. B. M. M. nin görev ve yetkileri.

a) Genel olarak.

MADDE 64 — Kanun koymak değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindedir.

b) Milletlerarası anlaşmaları uygun bulma.

MADDE 65 — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak anlaşma-

ların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

İktisadî, ticarî veya teknik münasebetleri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet malîyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hâllerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan iktisadî ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında 1 inci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında 149 uncu ve 151 inci maddeler gereğince Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

c) Silâhli kuvvet kullanılmasına izin verme.

MADDE 66 — Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilânına ve Türkiyenin Taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silâhli Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhli kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir.

Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler.

III. Millet Meclisi.

a) Kuruluş.

MADDE 67 — Millet Meclisi, genel oyla seçilen dört-üzelli milletvekilinden kuruludur.

b) Milletvekili seçilme yeterliği.

MADDE 68 — Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve - taksirli suçlar hariç olmak üzere - beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler.

Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanmaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir.

Hâkimler ile subay, askerî memur ve astsubaylar mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

c) Millet Meclisinin seçim dönemi.

MADDE 69 — Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

IV. Cumhuriyet Senatosu

a) Kuruluş.

MADDE 70 — Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanı seçilen onbeş üyeden kurulur.

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

b) Cumhuriyet Senatosuna üye seçme hakkı.

MADDE 71 — Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır.

c) Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliği.

MADDE 72 — Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

d) Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi.

MADDE 73 — Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanı seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.

Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

V. T. B. M. M. seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri.

MADDE 74 — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, seçimler kanunla bir yıl geriye bırakılabilir.

Meclislerin ara seçimleri her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılır.

Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapılmaz.

VI. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi.

MADDE 75 — Seçimler yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl ve dört yedek üyeden kuruludur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir Başkan ve bir Başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından adçekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve Başkanvekili adçekmeye girmezler.

B) MECLİSLERE AİT MÜŞTEREK HÜKÜMLER

I. T. B. M. M. üyeliğiyle ilgili hükümler.

a) Milletin temsili.

MADDE 76 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.

b) Andiçme.

MADDE 77 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlarken şöyle and içerler : «Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; Milletlin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.»

c) Üyelikle bağdaşmayan işler.

MADDE 78 — İki Meclis üyeliği bir kişide birleşmez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda,

Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda, kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev alamazlar ve bunların herhangi bir yüklenme işini doğrudan doğruya veya dolayısıyla kabul edemezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul edebilmesi, kendi Meclisinin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla gösterilir.

d) Yasama dokunulmazlığı.

MADDE 79 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır.

Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamaşımı işlemez.

Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki tâkibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Meclislerdeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

e) Üyelğin düşmesi.

MADDE 80 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymesi, çekilmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmaması yüzünden üyeliğinin düştüğünün kendi Meclisince karara bağlanması hallerinde sona erer.

f) İptâl istemi.

MADDE 81 — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptâli için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptâl istemini onbeş gün içinde karara bağlar.

g) Ödenek ve yolluklar.

MADDE 82 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenegin aylık tutarı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını; yolluk da ödenegin yarısını aşamaz.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ve ödeneklerine her ne suretle olursa olsun yapılacak zam ve ilâveler, ancak bu zam ve ilâveleri takibeden milletvekilleri genel seçiminden sonra uygulanır.

II. T. B. M. M. nin faaliyetleriyle ilgili hükümler.

a) Toplanma ve tatil.

MADDE 83 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Kasım ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yılda en çok beş ay tâtil yapabilir. Meclisler aynı zamanda tâtile girerler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, araverme veya tâtil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağrılır. Meclis Başkanları da, kendi Meclislerini doğrudan doğruya veya üyelerinin beşte birinin istemi üzerine toplantıya çağırırlar.

Meclislerden biri toplantıya çağrılınca, diğeri kendiliğinden toplanır.

Araverme veya tâtil sırasında toplantıya çağrılan Meclisler, önce, bu toplantıyı gerektiren konu üzerinde görüşme yaparlar.

b) Başkanlık Divanı.

MADDE 84 — Meclislerin Başkanlık Divanları, o Meclisteki siyasî parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanları, kendi Meclislerince üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oy ile ikişer yıl için seçilirler; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Meclis Başkanlıkları için Meclisteki siyasî parti grupları aday gösteremezler.

Başkanlar ve Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partilerin veya siyasî parti gruplarının Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde veya dışındaki faaliyetlerine ve görevlerinin yerine getirilmesini gerektiren haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan oy kullanamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantılarında Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Başkanlık Divanıdır.

c) İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri.

MADDE 85 — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclisler, çalışmalarını, kendi yaptıkları içtüzüklerin hükümlerine göre yürütürler.

İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, en az on üyeden meydana gelir.

Meclisler, kendi kolluk işlerini Başkanları eliyle düzenler ve yürütürler.

d) Toplantı ve karar yetersayısı.

MADDE 86 — Her Meclis, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve Anayasada başkaca hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplantı yetersayısı, her iki Meclis üye tamsayısı toplamının salt çoğunluğudur.

e) Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması.

MADDE 87 — Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili Meclisin tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.

Meclisler, içtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı ilgili Meclisin kararına bağlıdır.

Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.

III. T. B. M. M. nin denetim yolları.

a) Genel olarak.

MADDE 88 — Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindedir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

b) Gensoru.

MADDE 89 — Gensoru yetkisi yalnız Millet Meclisindedir.

Milletvekillerince veya bir siyasi parti grupunca verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilmişinden sonraki ilk birleşimde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir Bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararı ile birlikte gensorunun görüşülme günü de belli edilir.

Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararı tarihinden başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi gündenden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur.

c) Meclis soruşturması.

MADDE 90 — Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.

Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclislerdeki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

C) KANUNLARIN YAPILMASI

I. Genel kurullar.

a) Kanun teklif etme yetkisi.

MADDE 91 — Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.

b) Kanunların görüşülmesi ve kabûlü.

MADDE 92 — Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür.

Millet Meclisinde kabûl, değiştirilerek kabûl veya reddedilen tasarı ve teklifler Cumhuriyet Senatosuna gönderilir.

Millet Meclisinde kabûl edilen metin, Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılmadan kabûl edilirse, bu metin kanunlaşır.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gelen metni değiştirerek kabûl ederse, Millet Meclisinin bu değişikliği benimsemesi halinde metin kanunlaşır.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni benimsemezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, karma komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabûl etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabûl edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet

Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca da reddedilirse, düşer.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabûl edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabûl ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet Senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabûl edilirse, 5 inci fıkra hükümleri uygulanır.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabûlü için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabûl edilmesine bağlıdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabûl edilmiş sayılır. Bu fıkrada belirtilen süreler Meclislerin tâtili devamınca işlemez.

Yasama Meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabul veya reddinde yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, karma komisyon kurulmasını gerektiren hallerde, karma komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabûlü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. 8 inci ve 9 uncu fıkralar hükümleri saklıdır.

c) Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması.

MADDE 93 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar; uygun bulmadığı kanunu bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayınlanır.

II. Bütçenin görüşülmesi ve kabûlü; gider artırıcı ve gelir azaltıcı teklifler.

MADDE 94 — Genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, malî yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilir. Bu komisyonunun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilmek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili gözönünde tutulur.

Karma komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanır.

Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere, karma komisyona verilir. Karma komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclislerinin genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerlerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının genel kurullarda görüşülmesi sırasında gider artırıcı veya belli gelirleri azaltıcı teklifler yapamazlar.

İKİNCİ BÖLÜM

Yürütme

A) CUMHURBAŞKANI

I. Seçimi ve tarafsızlığı.

MADDE 95 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilen partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.

II. And içmesi.

MADDE 96 — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde şöyle and içer:

«Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve Milletın bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Milletın kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma; İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefını koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.»

III. Görev ve yetkileri.

MADDE 97 — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletın birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiyeye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası anlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.

IV. Sorumsuzluğu.

MADDE 98 — Cumhurbaşkanı, görevleriyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.

V. Sorumluluğu.

MADDE 99 — Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır.

VI. Cumhurbaşkanına vekillik etme.

MADDE 100 — Cumhurbaşkanı hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.

VII. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi.

MADDE 101 — Cumhurbaşkanıın görev süresinin dolmasına onbeş gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanıyı seçer; Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

B) BAKANLAR KURULU

I. Kuruluş.

MADDE 102 — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan kuruludur.

Başbakan, Cumhurbaşkanıınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahibolanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanıınca atanır.

II. İşe başlama ve güven oyu.

a) Göreve başlarken güven oyu.

MADDE 103 — Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Meclislere sunulur; Meclisler tâtilde ise toplantıya çağırılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Meclislerde okunur ve Millet Meclisinde güven oyuna başvurulur. Güven oyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

b) Görev sırasında güven oyu.

MADDE 104 — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüğten sonra, Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyula reddedilebilir.

III. Görev ve siyasi sorumluluk.

MADDE 105 — Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üleriyle aynı durumdadır.

IV. Bakanlıkların kurulması ve Bakanlar.

MADDE 106 — Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kurulur.

Açık olan Bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir Bakana diğer bir Bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir Bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir Bakan, bakanlıktan düşer.

Herhangibir sebeple boşalan Bakanlığa en geç onbeş gün içinde atanma yapılır.

V. Tüzükler.

MADDE 107 — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak şartıyla ve Danıştayın incelemesinden geçirilerek, tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayınlanır.

VI. Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi.

MADDE 108 — Anayasanın 89 uncu ve 104 üncü maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, onsekiz aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanından, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, Meclislerin Başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı Resmî Gazete'de yayınlanır ve hemen seçime gidilir.

VII. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu.

MADDE 109 — Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları çekilir. Seç-

min başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde Başbakanca Türkiye Büyük Millet Meclisinin bağımsız üyeleri arasından yeni Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları atanır.

108 inci madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar çekilir ve Başbakan geçici bir Bakanlar Kurulu kurar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adâlet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisindeki bağımsızlardan olmak üzere, Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarından, bu Meclisteki oranlarına göre üye alınır.

Siyasî parti gruplarından alınacak üye sayısını, Millet Meclisi Başkanı tesbit ederek Başbakana bildirir. Teklif edilen Bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışardan bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmî Gazete'de ilânından itibaren beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güven oyuna baş vurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu, seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.

VIII. Millî savunma.

a) Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı.

MADDE 110 — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevî varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanlığı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silâhlı Kuvvetlerin komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

b) Millî Güvenlik Kurulu.

MADDE 111 — Millî Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur.

Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.

C) İDARE

I. İdarenin esaslar.

a) İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliği.

MADDE 112 — İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya kanunun ayrıca verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

b) Yönetmelikler.

MADDE 113 — Bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin

uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Yönetmelikler Resmî Gazete ile yayınlanır.

c) Yargı denetimi.

MADDE 114 — İdarenin hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

İdarenin işlemlerinden dolayı açılacak dâvalarda süre aşımı, yazılı bildirim tarihinden başlar.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

II. İdarenin kuruluşu.

a) Merkezî idare.

MADDE 115 — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, iktisadî şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla, birden çok ili içine alan çevrede bu hizmetler için, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir.

b) Mahallî idareler.

MADDE 116 — Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.

Mahallî idarelerin seçimleri, kanunun gösterdiği zamanlarda ve 55 inci maddede yazılı esaslara göre yapılır.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim, ancak yargı yolu ile olur.

Mahallî idarelerin kuruluşları, kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

III. Memurlarla ilgili hükümler.

a) Genel kural.

MADDE 117 — Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin, genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar eliyle görülür.

Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

b) Memur teminatı.

MADDE 118 — Memurlar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnadolunan hususun ilgiliye açıkça ve yazılı olarak bildirilmesi, yazılı savunmasının istenmesi ve savunma için belli bir süre tanınması şarttır.

Bu esaslara uyulmadıkça disiplin cezası verilemez.

Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

Asker kişiler hakkındaki hükümler saklıdır.

c) Memurların siyasi partilere girememesi.

MADDE 119 — Memurlar ve kamu iktisadî teşebbüslerinin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kuruluşlarında görev alanlar, siyasi partilere üye olamazlar. Me-

murlar ve kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışanlar, görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasında, siyasî kanaatlarından dolayı herhangi bir ayırım yapamazlar.

Bu esaslara aykırı hareketleri mahkeme hükmüyle sâbit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır.

IV. Özerk kuruluşlar.

a) Üniversiteler

MADDE 120 — Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idarî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş Devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, Üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin Üniversite organlarıncaya denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

Siyasî partilere üye olma yasağı, Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.

b) Radyo ve televizyonun idaresi ve haber ajansları.

MADDE 121 — Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.

— Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

V. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları.

MADDE 122 — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilir.

İdare, seçilmiş organları, bir yargı mercii kararına dayanmaksızın, geçici veya sürekli olarak görevinden uzaklaştırılmaz.

Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

VI. Olağanüstü yönetim usûlleri.

a) Olağanüstü haller.

MADDE 123 — Olağanüstü hallerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma yükümleri ile bu hallerin ilânı, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usûller kanunla düzenlenir.

b) Sıkıyönetim.

MADDE 121 — Savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü za-

man, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamiyle de kaldırılabilir. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bu kararlar, Meclislerin birleşik toplantısında alınır.

Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

VII. Kanunsuz emir.

MADDE 125 — Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmes ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askerî hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

D) İKTİSADİ VE MALİ HÜKÜMLER

I. Bütçe.

MADDE 126 — Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.

Kanun, kalkınma plânları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Genel ve katma bütçelerin nasıl yapılacağı ve uygulanacağı kanunla gösterilir. Bütçe kanununa bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

II. Sayıştay; kamu iktisadî teşebbüslerinin denetlenmesi.

MADDE 127 — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usûlleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Kamu iktisadî teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi kanunla düzenlenir.

III. Kesin hesaplar.

MADDE 128 — Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra, Bakanlar Kurulunca, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu hesap kanunu tasarisının verilmesinden başlayarak en geç altı ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

IV. Kalkınma.

a) Kalkınma plâni ve Devlet Plânlama Teşkilâtı.

MADDE 129 — İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulan-

masında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.

b) Tabii servet kaynaklarının aranması ve işletilmesi.

MADDE 130 — Tabii serveter ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama işletmenin Devletin özel teşebbüsü birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.

c) Ormanların korunması ve geliştirilmesi.

MADDE 131 — Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanları kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zamanaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez

Ormanlar içinde veya yakınında oturan halkın kalındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse, başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir.

Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.

Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasî propaganda yapılamaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yargı

A) GENEL HÜKÜMLER

I. Mahkemelerin bağımsızlığı.

MADDE 132 — Hâkimler, görevlerinde bağımsızdır; Anayasa, kanuna, hukuka ve vicdanî kanaatlarına göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve tâlimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görölmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

II. Hâkimlik teminatı.

MADDE 133 — Hâkimler azlolunamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle deolsa, aylıklarından yoksun kalınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlara görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ve meslekte kalmalarının caiz olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

III. Hâkimlik mesleği.

MADDE 134 — Hâkimlerin nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin veya görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi turma yapılmasına ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarılmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve diğer özlük işleri, mahkemelerinin bağımsızlığı esasına göre, kanunla düzenlenir.

Hâkimler altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler. Askerî hâkimlerin yaş haddi kanunla belli edilir.

Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka genel ve özel hiçbir görev alamazlar.

IV. Duruşmanın açık ve kararların gerekçeli olması.

MADDE 135 — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmalardan bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

V. Mahkemelerin kuruluşu.

MADDE 136 — Mahkemelerin kuruluşu görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usûlleri kanunla düzenlenir.

VI. Savcılık.

MADDE 137 — Kanun, Cumhuriyet Savcılarının ve

Kanunsözcülerinin özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler koyar.

Cumhuriyet Başsavcısı, Başkanunsözcüsü ve Askerî Yargıtay Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tâbidir.

VIII. Askerî yargı.

MADDE 138 — Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçlarıyla, bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişileri, ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargırlarlar.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetine gereklerine göre özel kanunla düzenlenir.

B) YÜKSEK MAHKEMELER

I. Yargıtay.

MADDE 139 — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanun

la gösterilen belli dâvalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri Yüksek Hâkimler Kurulunca, Yargıtay Birinci Başkanıyla İkinci Başkanları ve Cumhuriyet Başsavcısı Yargıtay büyük genel kurulunca, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri kanunla düzenlenir.

II. Danıştay.

MADDE 140 — Danıştay, kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece ve genel olarak üst derece idare mahkemesidir.

Danıştay, idarî uyumsuzlukları ve dâvaları görmek ve çözümlenmek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsü, kanunda gösterilen niteliklere sahip kişiler arasından, Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla seçilir. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsünün seçimlerinde Bakanlar Kurulu ile Danıştay genel kurulunca ayrı ayrı boş yer sayısı kadar aday gösterilir.

Danıştayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usûlleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

III. Askerî Yargıtay.

MADDE 141 — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerde verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, kanunla gösterilen askerî işlere ait belli dâvalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleriyle Başsavcı, hâkimlik niteliğine sahip, kırk yaşını bitirmiş ve en az on yıl askerî hâkimlik veya askerî savcılık yapmış kişiler arasından, Askerî Yargıtay genel kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğuyla boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay, Başkanlarını kendi üyeleri arasından seçer.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usûlleri, üyeler hakkındaki disiplin işleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

IV. Uyuşmazlık Mahkemesi.

MADDE 142 — Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu Mahkemenin başkanlığını, Anayasa Mahkemesince kendi asıl veya yedek üyeleri arasında görevlendirilen bir üye yapar.

C) YÜKSEK HÂKİMLER KURULU

I. Kuruluş.

MADDE 143 — Yüksek Hâkimler Kurulu, onsekiz asil ve beş yedek üyeden kuruludur. Bu üyelerden altısı

Yargıtay genel kurulunca, altısı birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartını kazanmış kimseler arasından gizli oyla ve üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile üçer üye seçerler. Bu usûlle Yargıtay genel kurulunca iki, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından birer yedek üye seçilir.

Yüksek Hâkimler Kurulu, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden Başkanını seçer.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Her iki yılda yarısının seçimi yenilenir. Hâkimlik görevinde iken seçilmiş olan üyeler ardı ardına iki defa seçilemez.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyeleri, görevleri süresince başka bir iş ve görev alamazlar.

Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşu, çalışma usûlleri, bölümleri ve bu bölümlerin görevleriyle toplantı ve karar yetersayıları, Başkan ve üyelerinin aylık ve ödenekleri kanunla düzenlenir.

Adâlet Bakanı, Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına katılabilir; oylamaya katılamaz.

II. Görev ve yetkileri.

MADDE 144 — Hâkimlerin bütün özlük işleri hakkında karar verme yetkisi Yüksek Hâkimler Kurulununundur.

Bir hâkimin, her ne sebeple olursa olsun, meslekten çıkarılması hakkındaki karar, genel kurulun salt çoğunluğuyla alınır.

Alâlet Bakanı, gerekli gördüğü hallerde, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabilir.

Bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun görmesine bağlıdır.

Hâkimlerin denetimi, belli konular için Yüksek Hâkimler Kurulunca görevlendirilecek üst derecedeki hâkimler eliyle yapılır.

D) ANAYASA MAHKEMESİ

I. Kuruluş.

a) Üyelerin seçimi.

MADDE 145 — Anayasa Mahkemesi, onbeş asıl ve beş yedek üyeden kuruludur. Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleriyle Başsavcı ve Başkanunsözcüsü arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Bir üye, Sayıştay genel kurulunca kendi Başkan ve üyeleri arasından aynı usûlle seçilir. Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Senatosu iki üye seçer. Cumhurbaşkanıca da iki üye seçilir. Cumhurbaşkanı, bu üyelerden birini, Askerî Yargıtay genel kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçer. Anayasa Mahkemesi, kendi üyeleri arasından, gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla, dört yıl için, bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer; yeniden seçilmek caizdir.

Yasama Meclisi, bu seçimleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından, üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yaparlar. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Yasama Meclisince seçilecek üyelerden birer kişinin, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tuta-

rında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması gereklidir.

Anayasa Mahkemesine asıl veya yedek üye olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş bulunmak ve Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştayda Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya Üniversitelerde hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesine, Yargıtay iki, Danıştay ile Yasama Meclislerinin herbiri birer yedek üye seçerler. Yedek üyelerin seçiminde de, asılların seçimindeki usûl uygulanır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

b) Üyelğin sona ermesi.

MADDE 146 — Anayasa mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşında emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

II. Görev ve yetkileri.

MADDE 147 — Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetler.

Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını

Başkanunsözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir.

Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılamasında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar.

III. Yargılama ve çalışma usûlü.

MADDE 148 — Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usûlleri kanunla; Mahkemenin çalışma tarzı ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalardan dışındaki işleri, dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırır.

IV. İptâl dâvası.

a) Dâva hakkı.

MADDE 149 — Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bunların meclis grupları; Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli maddesi ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptâl dâvası açabilirler.

b) Dâva açma süresi.

MADDE 150 — Anayasa Mahkemesince doğrudan doğruya iptâl dâvası açma hakkı, iptâli istenen kanunun ve

ya İctüzüğün Resmî Gazetede yayınlanmasından başlıyarak doksan gün sonra düşer.

c) Anayasa aykırılığın diğer mahkemelerde sürülmesi.

MADDE 151 — Bir dāvaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanunun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraftardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar dāvayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse, bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere üç ay içinde kararını verir.

Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümlüyerek dāvayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.

V. Anayasa Mahkemesinin kararları.

MADDE 152 — Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesince, Anayasa aykırı olduğundan iptâlîne karar verilen kanun veya İctüzük veya bunların iptâl edilen hükümleri, karar tarihinde yürürlükten kalkar. Gereken hallerde, Anayasa Mahkemesi, iptâl hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın verildiği günden başlayarak altı ayı geçemez.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Çeşitli hükümler

I. Devrim kanunlarının korunması.

MADDE 153 — Bu Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen Devrim kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz :

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

2. 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası hakkında Kanun;

3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun;

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı Kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmîlel Erkamın Kabulü hakkında Kanun;

6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki hakkında Kanun;

7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların kaldırıldığına dair Kanun;

8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bâzı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.

II. Diyanet İşleri Başkanlığı.

MADDE 154 — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

BEŞİNCİ KISIM

Geçici hükümler

I. T. B. M. M. nin seçilmesi ve toplanması.

a) Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin birlikte yapılacağı; ilk toplantı günü.

GEÇİCİ MADDE 1 — Bu Anayasaya göre kurulan Millet Meclisiyle Cumhuriyet Senatosunun seçimleri aynı günde yapılır.

Seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını tâkibeden beşinci gün, her iki Meclis kendiliğinden, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında saat 15.00 de birlikte toplanır. Bu toplantıya en yaşlı milletvekili başkanlık eder. Bu toplantıda, önce Cumhuriyet Senatosu üyeleri ve sonra milletvekilleri andiçerler.

b) Cumhuriyet Senatosunun kurulması.

GEÇİCİ MADDE 2 — Bu Anayasaya göre kurulacak Cumhuriyet Senatosunun ilk genel seçimleri, genel oyla seçilecek olan bütün üyelikler için yapılır.

Cumhuriyet Senatosu, Cumhurbaşkanıınca seçilmesi gereken onbeş üyenin seçiminden önce hukukî varlık kazanır. Cumhurbaşkanı, bu üyeleri, kendi seçiminden başlayarak bir ay içinde seçer.

c) Geçici İçtüzük.

GEÇİCİ MADDE 3 — Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cum-

huriyet Senatosunun toplantı ve çalışmalarını için, kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğü hükümleri uygulanır.

II. Kurucu Meclis Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıklarının sona ermesi; Devrim tasarrufları.

GEÇİCİ MADDE 4 — Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla, 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilatı Esasîye Kanununa ve 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanuna göre kurulan Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıkları sona erer ve bunlar kendiliğinden dağılmış olurlar.

27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren Kurucu Meclisin toplandığı 6 Ocak 1961 tarihine kadar yasama yetkisini ve yürütme görevini Türk Milleti adına kullanmış bulunan Millî Birlik Komitesinin ve Devrim Hükümetlerinin karar ve tasarruflarından ve bunların, idarece veya yetkili kılınan organ ve mercilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufla bulunanlar ve uygulayanlar hakkında cezaî veya malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı mercine başvurulamaz.

Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirilen ve yürütülen 27 Mayıs 1960 Devrim tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar, Türkiye Cumhuriyetinin diğer kanunlarının değiştirilmesi ve kaldırılmasında uygulanan kurallara göre değiştirilebilir veya kaldırılabilir. Ancak, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde iptâl dâ-

vası açılmıyacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez.

27 Mayıs 1960 dan 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunların, yapılmış tasarrufların ve alınmış kararların değiştirilmesi veya kaldırılması hallerinde de 2 nci fıkra hükmü saklıdır.

III. Cumhurbaşkanı seçimi.

GEÇİCİ MADDE 5 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin andıçtikleri toplantının ertesi günü, Cumhurbaşkanı seçimi yapılır.

Cumhurbaşkanının seçilmesiyle, 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla kabul edilmiş olan Devlet Başkanının görevi kendiliğinden sona erer.

IV. Bakanlar Kurulunun kurulması.

GEÇİCİ MADDE 6 — Bu Anayasanın 102 nci maddesine göre yeni Bakanlar Kurulu kurulunca, 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanuna göre kurulan ve iş başında olan Bakanlar Kurulunun görevi kendiliğinden sona erer.

V. Anayasanın kabul ettiği organ, kurum ve kurullar.

a) Yeni organ, kurum ve kurulların kurulması.

GEÇİCİ MADDE 7 — Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde ve bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır.

b) Eski organ, kurum ve kurulların durumu.

GEÇİCİ MADDE 8 — Bu Anayasaya göre kurulacak organ, kurum ve kurullar, kuruluş kanunları yürürlüğe ko-

nularak görevlerine başlayıncaya kadar, bu konulardaki hükümlerin uygulanmasına devam olunur.

c) Eski kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası.

GEÇİCİ MADDE 9 — Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayınlanmasından önce, mahkemelerde kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez ve mahkemelerce de kanunların Anayasaya aykırılığına dayanılarak karar verilemez.

Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun hakkında bu Anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptâl dâvası açılabilir. Bu halde iptâl dâvası açma hakkı, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayınlandığı tarihten itibaren altı ay sonra düşer.

VI. İlk Cumhuriyet Senatosunda adçekme.

GEÇİCİ MADDE 10 — Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73 üncü maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için, aynı esasa uyularak adçekilir; ancak, ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler bu adçekmeye girmez.

Cumhuriyet Senatosu Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz.

İlk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da, Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümleri uygulanır.

VII. Affedilenlerin seçilme yeterliği.

GEÇİCİ MADDE 11 — Yüz kızartıcı olmıyan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halkoyu ile kabûlünden önce atfedilmiş bulunanlar, 68 inci madde-deki seçilme yasağına tâbi değildirlir.

Bu Anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, seçimi ve toplanması ile ilgili hükümleri, 1 inci fıkraya göre yayınlanması ile; diğer hükümleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçilmesi ile, geçici maddelerde belirtilen esaslara göre yürürlüğe girer.

ALTINCI KISIM

Son hükümler

I. Anayasanın değiştirilmesi.

MADDE 155 — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabûlü, Meclislerin ayrı ayrı üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabûlü, 1 inci fkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabûlü hakkındaki hükümlere tâbidir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar.

MADDE 156 — Bu Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç Kısmı, Anayasa metnine dâhildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralanma ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

III. Anayasanın yürürlüğe girmesi.

MADDE 157 — Bu Anayasa, halkoyuna sunulup kabûl edilince, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olur ve halkoyu sonuçlarıyla beraber derhâl Resmî Gazetede yayınlanır.

ANAYASA
ANAHTARI

A

- Acele hal 125/3
Açık görüşme 87/3
Açıklama (bilim ve san'atı) 21/1
Açıklama (düşünce ve kanaat) 20/1, 20/2
Açıklık 135/1
Açık oy 92/5, 92/8, 92/9
Adalet B 6, 41/1, 132
Adalet bakanı 109, 143/6, 144/3
Adaletli ücret 45
Adalet (sosyal), B 5, 10/2
Aday (Askerî Yargıtayda) 141/2
Aday (Danıştayda) 140/4
Adaylık 68/3, 84/2
Adçekme 75/4, G 10/1
Adli kovuşturma 15/1
Af 64, G 11
Af (genel) 64, 131/6
Af (özel) 64
Ahlâk (genel) 11/2, 19/2, 22/3, 29
Aile 12/2, 35/1, 49/2
Ana 35/2, 54/2
Anayasa B 6, 4/2, 4/3, 8/1, 11/1, 63/2, 70/2, 86/1, 93,
96, 125/1, 132/1, 133/1, 147/2, 153, G 3, G 4/1,
G 6, G 11, 155, 156, 157
Anayasa hükmü 8/2, 9, 81
Anayasa metni 156

Anayasanın ruhu 11/1
Anayasanın sözü 11/1
Anayasanın değiştirilmesi 9, 155
Anayasa dışı davranış B
Anayasa dışı tutum B
Anayasa Mahkemesi 19/5, 57/2, 65/5, 81, 140/3, 145, 146,
147, 149, 151, 152, G 4/3, G 9
Anayasaya aykırılık 8/1, 149, 151, 152/2, 153, G 4/3,
G 9/1
Anayasaya uygunluk 147/1
And 77, 96, G 1/2, G 5
Andlaşma 65/1, 65/2, 65/3, 66/1, 97/2
Angarya 42/3
Anıt (tarihi) 50/5
Ankara 3/3, G 1/2
Arama (eşya) 15/2
Arama (konutta) 16/2
Arama (özel kâğıt) 15/2
Arama (üst) 15/2
Arama yasağı 15/2, 16/2
Ara seçimi 74/2, 74/3
Araştırma (bilimde ve san'atta), 21/1, 120/4
Araverme 83/3, 83/4
Asker kişiler 118/4, 138/1
Askerî Hâkim 134/1
Askerî hizmet 125/3
Askerî mahkeme 138, 141/1
Askerî memûr 68/4
Askerî suç 138
Askerî yargı 138/1
Askerî Yargıtay 141, 145/1, 149
Askerî Yargıtay Başsavcısı 137/2
Astsubay 68/4

Atanma 102/2, 102/3, 106/4, 110/4, 127/2
Atatürk devrimleri B
Avukatlık 145/4
Ayaklanma 123/1
Âyin 19/2, 19/3
Aylık 82/1, 117/2, 133/1
Azlölunmazlık 133/1

B

Baba 54/2
Bağımsızlar 72/2, 94/2, 109/1
Bağımsızlık B, 77, 96
Bağımsız mahkeme 7, 132/1, 134/1, 138/5, 140/5, 141/4
Bakan 89/2, 90/1, 98/2, 102, 103/2, 105/1, 106/3, 109
111/1
Bakanlar Kurulu 6, 83/3, 89/2, 91/1, 94/1, 97/2, 102,
103, 104/1, 105/1, 107/1, 108, 110/2, 110/4,
111/3, 124/1, 128, 140/2, 147/2, G 6
Bakanlar Kurulu (geçici) 109
Bakanlık 106/1, 113
Basımevi 25
Basın 22/1
Basın araçları 25
Başbakan 89/2, 90/1, 98/2, 102, 103/2, 104/1, 105/1,
108, 109, 110/4, 111/2
Başkan 84/3
Başkan (Cumhuriyet Senatosu) 84/2, 108, G 1/2
Başkan (Millet Meclisi) 84/2, 108, 109/4, G 1/2
Başkan (Millî Güvenlik Kurulu) 111/2
Başkanlık Divanı 84/1
Başkanlık Divanı (Millet Meclisi) 84/4
Başkanlık Divanı (T. B. M. M.) 84/4
Başkanun sözcüsü 137/2, 140/3, 145/1, 147/2
Başkanvekili 84/3
Başkent 3/3

Başkomutanlık 110/1
Başlangıç B, 2, 156/1
Başsavcı (Bkz., Cumhuriyet Başsavcısı)
Bayram tatili 44/2
Beden çalışması 42/4
Beden sağlığı 49/1
Bekçilik B 6
Belediye 116/1
Beslenme 52
Beynelmilel Erkam hakkında Kanun 153
Bildirme 30/3, 30/4
Bilim 21/1
Bilim (çağdaş) 21/4
Birleşmezlik 78/1, 78/2, 78/4, 105/3
Birleşik toplantı (Meclisler) 63/2, 66/2, 84/4, 90/1, 90/3,
92/11, 99, 124/2
Birlik (Mahallî İdareler) 116/4
Birlikte imza 98/2
Boşalma 73/3, 100, 101
Bölünmezlik B 3/1, 57/1, 77, 80, 96
Broşür (Bkz., Kitap ve broşür yayımı)
Burs, 50/3
Bütçe, 64, 94/1
Bütçe (Yıllık oluşu), 126/1, 126/3
Bütçe Kanunu 93, 126/3

C

Cevap hakkı 27/1
Ceza 14/4, 19/5, 33/2, 33/6, 68/2, 97/2
Ceza (ağır) 79/2
Ceza hükmü 79/3
Ceza (ölüm) 64
Cezalandırma 33/1
Ceza sorumluluğu 33/5
Ceza tedbiri 33/2
Cinsiyet 12/1, 43/1
Coğrafya durumu 115/1
Cumhurbaşkanı 6, 70/2, 72/2, 73/2, 83/3, 93, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 107/2, 108, 110/1, 110/4,
111/2, 141/2, 145/1, 147/2, 149, G 2/2, G 5, G 10/1
Cumhuriyet 1, 9, 57/1, 77, 124/1
Cumhuriyet Başsavcısı 137/2, 139/2, 145/1, 147/2, 147/3
Cumhuriyet Savcısı 137/1
Cumhuriyet Senatosu 63/1, 70, 92/2, 94/3, 143/1, 145/1,
G 1/1, G 2, G 3/1
Cumhuriyet Senatosu Başkanı 100, G 10/2

Ç

Çağdaş bilim ve eğitim 21/4
Çağdaş uygarlık 153
Çağrı 83/3, 83/4, 101, 103/1
Çalışanlar 42/2, 44/1, 45, 46/1
Çalışma hakkı 42/1
Çalışma hayatı 42/2
Çalışma hürriyeti 40/1
Çalışma ödevi 42/1
Çalışma (tam) 41/1
Çekilme 80, 100, 109
Çiftçi 37/1
Çiftçi (küçük) 38/3
Çıkarılma 133/2
Çocuk 35/2, 43/2, 54/1
Çoğunluk (üçte iki) 92/9, 95/1, 140/3, 145/1, 145/2,
155/1

D

Daireler 127/1
Danıştay 75/3, 107/1, 140/3, 145/1, 149
Danıştay Başkanı 140/3, 147/2
Dava 31/2, 57/4, 114/2, 132/3, 138/1, 139/1, 141/1,
148/2, 151/1
Davacı ve davalı olma hakkı 31/1
Değiştirme teklifi 9
Delil 33/4
Demokrasi 96
Demokratik Devlet 2, 57/1
Demokratik esaslar 26, 42/4, 46/3, 56/3, 57/3, 77, 122/3
Demokratik Hukuk Devleti B
Demokratik rejim G 4/3
Demokratik Yol 41/2
Denet (bkz., Denetim)
Denetim 114/1, 116/3, 118/3, 119/1, 120/2, 127/1,
144/5, 147/1
Denetim (eğitim ve öğretimde) 21/2
Denetleme (bkz., Denetim)
Dergi (bkz., Gazete ve dergi)
Dernek (Kamu yararına çalışan) 119/1
Dernek kapatılması 19/5
Dernek kurma hakkı 29
Devlet 1, 2, 3/1, 10/2, 35/2, 37/1, 38/1, 96, 117/1, 126/1,
130
Devlet Başkanı G 5/2

Devletçe ödeme 30/5
Devlet deneti (eğitim ve öğretimde) 21/2
Devlet gazetimi (eğitim ve öğretimde) 21/2
Devletin ödevleri 10/2, 22/2, 35/2, 37/1, 40/3, 41/2,
42/1, 45, 48, 49/1, 49/2, 50/1, 50/3, 50/4, 50/5,
51, 52, 131
Devletin temel düzeni 19/5
Devletleştirme 38/2, 39
Devlet malıyesi 65/2
Devlet malları 127/1
Devlet ormanı 131/2
Devlet Plânlama Teşkilâtı 129/2
Devlet şekli 9
Devlet şeklinin değişmezliği 9
Devlet Üniversitesi 120/2
Devlet yardımı 50/3, 121/4
Devlet yetkisi 4/3
Devredilmezlik (Temel hak ve hürriyetler için) 10/1
Devrim B, 153, G 4/2
Dil 3/2, 12/1
Dilekçe hakkı 62
Din 19/5
Dince kutsal şeyler 19/5
Din duyguları 19/5
Din eğitimi 19/4
Din kuralı 19/5
Dinî âyin 19/2, 19/3
Dinî inanç hürriyeti 19/1, 19/3
Dinî kanaat 19/3
Dinî tören 19/2, 19/3
Dinlenme hakkı 44/1
Din öğrenimi 19/4
Din ve mezhep ayrımı 12

Direnme hakkı B
Disiplin cezası 118/2
Disiplin kovuşturması 118/1
Disiplin mahkemesi 138/1
Diyanet işleri 154
Dokunulmazlık 79/2, 105/3
Dokunulmazlık (Haberleşme gizliliğinde) 17/2
Dokunulmazlık (Konutta) 16/1
Dokunulmazlık (Özel hayatta) 15/1
Dokunulmazlık (Temel hak ve hürriyetler için) 10/1
Dokunulmazlığın kaldırılması 79/4
Döküm 55/2
Duruşma 135/1
Dünya Milletleri B
Düşme (Bakanlar Kurulu) 89/6, 104/3, 108
Düşme (Bakanlık) 89/6, 106/3
Düşme (Tasarı veya teklif) 92/6, 92/7
Düşme (üyelik) 80
Düşünce 20/2, 26, 79/1
Düşünce hürriyeti 20/1
Düşünce (siyasî) 12/1
Düzeltilme hakkı 27/1
Düzen (Kamu) 11/2, 15/2, 16/2, 19/2
Düzen (Temel) 19/5
Düzenleme (Kanunla) 18/3, 21/3, 23/2, 41/1, 42/4, 44/2,
46/2, 47/2, 54/2, 57/3, 59, 60, 61/2, 68/3, 74/1,
75/2, 78/4, 82/1, 110/4, 112/2, 116/4, 117/2,
120/5, 121/1, 123, 126/3, 127/2, 127/3, 129/2,
131/4, 134/1, 135/2, 136, 137/1, 138/5, 139/3,
140/5, 141/4, 142/2, 143/5, 148/1

E

Egemenlik 4/1, 4/2, 77, 96
Egemenliğin kullanılması 4/2, 4/3
Eğitim 21/2, 121/3
Eğitim (çağdaş) 21/4
Eğitim (dinî) 19/4
Eğitim serbestliği 21/2
Eğitim yerleri 21/4
Emek 52
Emeklilik 133/1
Emir 15/2, 16/2, 125/1
Erkek 50/2
Esaslar 4/2
Eser (Tarihî) 50/5
Eşit hak B
Eşitlik esası 23/3, 58/2, 59, 119/1
Eşitlik (kanun önünde) 12/1
Eşya (arama) 15/2
Eşya (el koyma) 16/2
Eziyet 14/3

F

Fazilet B 6
Fert B
Fert huzuru 10/2
Fert huzur ve refahı B
Fîil 33/1
Fikir çalışması 42/4

G

Gazetecilik 23/2
Gazete ve dergi 22/5
Gazete ve dergi çıkarılması 23/1
Gazete ve dergi kapatılması 22/6
Gazete ve dergi toplatılması 22/5
Gazete ve dergi yayımı 23/2
Geçici Bakanlar Kurulu 109
Geçici Görev 78/3
Geçici maddeler 157/2
Gelir (dar) 49/2
Gelir kaynağı 116/4
Gelişme (çalışma hayatı) 42/2
Gelişme (iktisadî) 18/2
Gelişme (Maddî ve manevî varlık için) şartları 10/2
Gelişme (sosyal) 18/2
Gelişme (tarımsal) 18/2
Geliştirme (maddî ve manevî varlığı) 14/1
Genç 43/2
Genel Af 64, 131/6
Genel ahlâk 11/2, 19/2, 22/3, 29, 135/1
Genel esaslar 1/9
Genel görüşme 88/1
Genel hükümler (Temel haklar ve ödevler hakkında) 10-13
Genel Kurmay Başkanı 110/3, 110/4, 111/1
Genel Kurul (Meclislerde) 92/10, 94/5
Genel müsadere 33/6
Genel Oy 55/2, 67, 70/1, 73/2, G 10

Genel Seçim 82/3, 109
Genel Siyaset 105/1
Genel uygunluk bildirimi 128
Genelge 132/2
Gensoru 89
Gerekçe 135/3
Geri gönderme 93
Geriye yürümezlik 152/3
Gider artırılması 94/6
Gizlilik (Haberleşmede) 17/2
Gizlilik (Özel hayatta) 15/1
Gizli Oy (Bkz., Oy)
Görev (Hâkimler) 132/1, 134/3
Görev (İdarenin) 112/1, 113, 117/1
Görev (Kamu tüzel kişileri) 117/1
Görev uyumsuzluğu 142/1
Görev ve yetki (yargı) 31/2, 136, 138/1, 139/1, 140/2,
147
Görevden uzaklaştırılmama 120/3, 122/2
Görüşme 79/5, 83/4, 87/1, 89/2, 90/1, 90/4, 92/1,
92/10, 93, 94/3, 94/5, 103/2, 104/2, 132/3
Gösteri yürüyüşü hakkı 28/1
Gözetim (eğitim ve öğretimde) 21/2
Grev hakkı 47/1
Güç 43/1
Gündem 89/2
Güven 104/1
Güven isteği 89/5, 104/2, 104/3
Güven Oyu 103/2, 109/6
Güvenlik (sosyal) hakkı 48
Güvensizlik 89/5
Güvensizlik Oyu 89, 104, 108

H

Haber ajansı 121/4
Haber alma hürriyeti 22/2, 26
Haberleşme aracı 26
Haberleşme gizliliği 17/2
Haberleşme hürriyeti 17/1
Hafta tatili 44/2
Hak B, 10/1, 10/2
Hak (beden ve ruh sağlığı içinde yaşama) 49/1
Hak (bilim ve san'at alanında) 21/1
Hak (cevap) 27/1
Hak (çalışma) 42/1
Hak (davacı ve davalı olma) 31/1
Hak (dernek kurma) 29
Hak (dinlenme) 44/1
Hak (düşmesi) 150
Hak (düzeltme) 27/1
Hak (gösteri yürüyüşü) 28/1
Hak (grev) 47/1
Hak (haberleşme ve yayın araçlarından haydalanma) 26
Hak (iddia ve savunma) 31/1
Hak (ispat) 34
Hak (miras) 36/1
Hak (mülkiyet) 36/1
Hak (öğrenim ve eğitim) 50/1
Hak (özel kişiler) 65/3
Hak (sağlık) 49

Hak (seçme ve seçilme) 55/1
Hak (sendika) 46/1
Hak (siyasî) 54/62
Hak (siyasî partiden çıkma) 56/1
Hak (siyasî partiye girme) 56/1
Hak (siyasî parti kurma) 56/1
Hak (sosyal güvenlik) 48
Hak (sosyal ve iktisadî) 35-53
Hak (şikâyet) 62
Hak (toplanma) 28/1
Hak (Toplu sözleşme) 47/1
Hak (vatandaşlık) 54/2
Hak (yıllık izin) 44/2
Hak (yurt savunması) 60
Hakaret 34
Hak ve hürriyetler B/5, 10/2, 11/1, 13
Hâkimler 68/4, 132/2, 133/1, 134/1, 143/1
Hâkim kararı 14/2, 15/2, 16/2, 17/2, 27/2, 30/1, 30/4
Hâkimlerin denetimi 144/5
Hâkim (Tabii) 32/1
Hâkimlik teminatı 133, 138/5, 140/5, 141/4
Hakkaniyet 26, 38/5
Hakkın özü 11/2
Haklar (kişinin) 14-34, 22/3
Hal (kanun düzeninin gerektirdiği) 15/2
Halk 26, 50/1, 52, 77, 116/1
Halkoyu 153, G 11, 157/1
Harç 61/2
Hastalık 97/2, 100
Hastalık (salgın) 18/1, 18/2
Hayat (özel) 15/1
Haysiyet 14/4, 22/3, 27/1, 41/1, 45

Herkes 10, 12/1, 14/1, 17/1, 18/1, 18/2, 19/1, 20/1,
21/1, 28/1, 29, 31/1, 36/1, 40/1, 41/1, 42/1, 48,
54/1, 61/1
Hiç kimse 32/1
Hizmet 126/2
Hukuk 132/1
Hukuk Devleti B 5, 2, 10/2, 96
Hukuk dışı davranış B 2
Hukuk kuralı 8/2
Hukuk (Milletlerarası) 13
Hukukî Temel B 5
Hukukî temel düzen 19/5
Huzur ve refah B 5
Hüküm 132
Hüküm uyumsuzluğu 142/1
Hükûmet 105/1
Hükûmetin düşmesi 89/6
Hürriyet B 6
Hürriyet (araştırma) 21/1, 120/4
Hürriyet (basın) 22/1
Hürriyet (Çalışma) 40/1
Hürriyet (dinî inanç) 19/1
Hürriyet (Düşünce) 20/1
Hürriyet (haberleşme) 17/1
Hürriyet ve hak (kamu hizmetine girme) 58/1
Hürriyet (kanaat) 19/1, 20/1
Hürriyet (kişi) 14/1
Hürriyet (seyahat) 17/1
Hürriyet (sözleşme) 40/1
Hürriyet (vicdan) 19/1
Hürriyet (Yayın) 24/1, 120/4
Hürriyet (yerleşme) 18/2
Hürriyet (yurda girme) 18/3

Hürriyet (yurt dışına çıkma) 18/3
Hürriyetin özü 11/2
Hürriyetler B 1, 10/1, 10/2
Hürriyetlerin kayıtlanması 124/3
Hürriyetten yoksunluk 40/4

I

Irk 12/1

i

İbâdet 19/2, 19/3
İçişleri Bakanı 109
İçtüzük 81, 85/1, 87/2, 147/1, 149, 150, 152/2, G 3
İçtüzük (Anayasa Mahkemesi) 148/1
İdare 112, 114, 122/2, 132/3, 154, G 4/2
İdare bölümü 115/1
İdare esasları 112/1, 114/3, 117/1
İdare kuruluşu 115
İdare mahkemesi 140/1
İdare makamları 8/2, 152/5
İdare (merkezî) 115/1, 116/4
İdarenin bütünlüğü 112/2
İdarenin düzenlenmesi 112/2
İdarî dâva 140/2
İdarî irtifak 38/1
İdarî uyumsuzluk 140/2
İddia ve savunma hakkı 31/1
İhtiyaç (konut) 49/2
İhtiyaç (öğrenim ve eğitim) 50/1
İktidar B, 56/3, 94/2
İktisadî engel 10/2
İktisadî gelişme 53
İktisadî haklar (sosyal ve) 35-53

İktisadî münasebet 65/2
İktisadî şartlar 115/1
İktisadî tedbir 42/2
İktisadî temel düzen 19/5
İl 115, 116/1
İlân (Bkz., Yayınlama)
İlköğretim 50/2
İmtiyaz 12/2, 140/2
İmza 98/2, 107/2
İnanç (dini) 19/3
İnanç (felsefi) 12/1
İnsanca yaşama 42/2
İnsan hakları 2, 96
İnsan hak ve hürriyetleri B
İnsan haysiyeti 14/4
İnsanlık haysiyeti 41/1, 45
İnsan varlığı 10/2
İptal davası (doğrudan doğruya) 149, 150, G 4/3, G 9/2
İptal istemi 81
İptal kararı 152
İrtifak hakkı 131/2
İrtifak (idari) 38/1
İskân 38/2
İspat hakkı 34
İstem 83/3
İstismar yasağı 19/5
İş 43/1, 45
İşçi 46/2, 47/1
İşkence 14/3
İşletme araçları 37/1
İşsizlik 42/2
İşveren 46/1, 47/1
İtiraz 75/1, G 4/3

İvedilik 92/10, 155/1
İzin 66/1, 80, 106/2
İzin alma (önceden) 23/1, 24/1, 28/1, 29, 46/1, 56/2
İzin (yıllık) 44/2

K

Kabul 92/2, 93
Kabul (Anayasa) 157/1
Kader B
Kadın 43/2
Kadro 133/1, 144/4
Kâğıt (özel) 15/2
Kalkınma 41/2, 126/2, 129
Kalkışma 124/1
Kamu G 2/1
Kamu düzeni 11/2, 15/2, 16/2, 19/2, 28/2, 29, 125/3
Kamu giderleri 61/1
Kamu görevi 34
Kamu güvenliği 125/3, 135/1
Kamu hizmeti 34, 39, 46/2, 58/1, 115/1, 115/3, 116/1, 117/1, 125/1
Kamu hizmetinden çıkarılma 119/2
Kamu iktisadî teşebbüsü 119/1, 126/1, 127/3
Kamu kurumu 122/1
Kamu malları 18/2
Kamu oyu 26
Kamu tüzel kişileri 23/2, 26, 35/2, 38/1, 112/3, 113, 120/1, 121/1, 126/1
Kamu yararı 11/2, 34, 36/2, 38/1, 39, 40/2, 131/2
Kamulaştırma 38
Kanaat 20/2, 26
Kanaat (dinî) 19/3

Kanaat (hürriyeti) 19/1, 20/1
Kanaat (vicdanî) 132/1
Kanun 11/1, 11/2, 12/1, 13, 65/5, 125/1, 126/2, 132/1, 137/1, 149, 150, 152/2
Kanun değiştirmek 64, 65/4
Kanun düzenlemesi 18/3, 21/3, 23/2, 26, 27/1, 32/2, 42/4, 44/2, 46/2, 47/2, 54/2, 57/3, 59, 60, 61/2, 68/3, 74/1, 75/2, 78/4, 82/1, 110/4, 112/2, 116/4, 117/2, 120/5, 121/1, 123, 126/3, 127/2, 127/3, 129/2, 131/4, 134/1, 135/2, 136, 137/1, 138/5, 139/3, 140/5, 141/4, 142/2, 143/5, 148/1
Kanun görüşmeleri 64, 92
Kanun kaldırmak 64
Kanun koymak 64, 131
Kanun (özel) 120/2
Kanun sınırlaması 11/1, 13, 18/1; 18/2, 22/3, 28/2, 29, 36/2, 40/2
Kanun sözcüsü 137/1
Kanun tasarısı 92, 140/2
Kanun teklifi 92, 94/6
Kanun teklif etme 91/1
Kanuna aykırılık 19/2, 107/1, 113
Kanuna uygunluk (kararda) 17/2
Kanunî temsilci 19/4
Kanunla onaylama 65/1
Kanunlar 8/1, 19/2, 93, 147/1, 153, G 4/3, G 7
Kanunlar çerçevesi 6, 30/5, 106/1
Kanunlaşma 92
Kanunu uygulama 107, 113
Kanunun açıkça gösterdiği haller 14/2, 15/2, 16/2, 54/3
Kanunun açıkça gösterdiği suçlar 22/5
Kanunun gösterdiği haller 17/2, 30/1, 30/2, 138/3, 141/1
Kapalı oturum 87/2

Kapatma (gazete ve dergi) 22/6
Kapatma (siyasî parti) 19/5, 57/1, 57/4
Karar (Anayasa Mahkemesi) 152/1
Karar (hâkim) 22/4, 22/5, 27/2, 30/1, 30/4
Karma komisyon 92/5, 94/2
Kasım ayı 83/1
Kayıtlama 14/2, 124/3
Kayıtlama yasağı 23/2, 26
Kenar başlığı 156/2
Kesin hesap 64, 128
Kıvanç B
Kınanamama 19/3
Kısıtlama 68/2, 80
Kız 50/2
Kimse 4/3, 14/3, 15/2, 19/3, 19/5, 20/2, 30/3, 33/1,
43/1
Kitap ve broşür yayımı 24/1
Kitap ve broşür toplatılması 24/2
Kisve yasağı 153
Kişi 10/2, 12/2, 132/2
Kişi (belli bir) 4/3
Kişi dokunulmazlığı 14/2
Kişi hali 65/2
Kişi hürriyeti 14/1, 14/2
Kişiler 8/2, 19/4, 22/3, 26, 27, 30/1, 152/5
Kişiliğe bağlı temel hak ve hürriyetler 10/1, 10/2
Kişilik 10/1
Kişinin hakları ve ödevleri 14-34
Kocama 97/2
Kolluk işleri 85/3, 116/4
Komisyon (bkz., Karma komisyon) 91/2
Komisyon (araştırma) 90/2
Komutanlık (bkz. Silâhlı Kuvvetler)

Konut dokunulmazlığı 16/1
Konuta girilemezlik 16/2
Konut ihtiyacı 49/2
Kooperatifçilik 51
Koruma (ana ve çocuğu) 35/2
Koruma (çalışanı) 42/2
Koruma (çocuğu, genci ve kadını) 43/2
Koruma (eser ve anıt) 50/5
Koruma (Kamu malını) 18/2
Kovuşturma (adli) 15/1 (bkz., Takibat)
Kovuşturma (disiplin) 118
Kötüye kullanma yasağı 19/5
Köy 116/1
Kural (dini) 19/5
Kurucu Meclis B/6, G 4/1
Kurul (milletlerarası) 65/1
Kuruluş (Anayasa Mahkemesi) 145/1
Kuruluş (Askerî yangı) 138/5
Kuruluş (Askerî yargıtay) 141/4
Kuruluş (Başkanlık Divanı) 84/1
Kuruluş (Danıştay) 140/5
Kuruluş (Devlet plânlama teşkilâtı) 129/2
Kuruluş (İdare) 112
Kuruluş (Kamu tüzel kişiliği) 112/3
Kuruluş (Mahallî idare) 116/4
Kuruluş (Mahkeme) 136
Kuruluş (Millet Meclisi) 67
Kuruluş (Millî Güvenlik Kurulu) 111
Kuruluş (Sayıştay) 127/2
Kuruluş (T.B.M.M.) 63/1, 157/2
Kuruluş (Uyuşmazlık Mahkemesi) 142/2
Kuruluş (Üniversite) 120
Kuruluş (Yargıtay) 139/3

Kuruluş (Yüksek Hâkimler Kurulu) 143
Kuruluşlar G7, G8
Kuvvet temsilcileri 111/1
Küçükler 19/4, 135/2
Kültür 121/3

L

Laik Devlet 2, 77
Laiklik 57/1, 153
Lâkap ve Unvanların kaldırılması 153

M

Maddeler 156/2
Maddî ve Manevî varlık 10/2, 14/1
Mahallî İdare 92/11, 116
Mahkeme 7, 31/2, 132/2, 133/1, 138/1, 151/1, 151/4,
G 9/1
Mahkeme (adliye) 139
Mahkeme (askerî) 138
Mahkeme (kaldırılma) 133/1, 144/4
Mahkeme (yetkili) 19/5
Mahkeme Kararları 132/3
Makam 132/2
Mal bildirimi 59
Mal (taşınmaz) 38/1
Malî kaynak 53
Malî tedbir 42/2
Malî teminat 23/1
Malî yıl 44/1, 128
Malî yüküm 61/2
Maliye işleri (mahallî idareler) 116/4
Meclis Araştırması 88
Meclis Başkanı 83/3
Meclis Çalışmaları 85/1
Meclis Görüşmeleri (bkz., Görüşme)
Meclis Grubu (bkz., Siyasî parti grubu)
Meclis Soruşturması 88/1, 90/4
Meclis Üyeliği 78/1

Meclisler 63/2, 74/2, 79/5, 83/2, 84/1, 85/1, 87/2, 90/2,
92/11, 94/5
Memurlar 117, 118/1, 119
Merce 32/1, 132/2, G 4/2
Merce (olağanüstü) 32/2
Merce (Temyiz) 151/2
Merce (yetkili) 15/2, 16/2
Meslek kuruluşu 122/3
Meslekten çıkarılma 144/2
Meşruluk 31/1, 66/1
Meşruluğu kaybetme B
Millet B, 3/1, 4/1, 57/1
Millet Egemenliği B
Millet Meclisi 63/1, 67, 74/3, 92/1, 94/4, 104/1, 108,
109, 145/1, G1/1, G3
Milletvekili 68/1, 89/2, 143/1
Milletvekili sayısı 67
Milletin birliğini temsil 97/1
Milletin temsili 76
Milletlerarası hukuk 13, 66/1
Milletlerarası Kurul 65/1
Millî Birlik Komitesi 70/2, G4
Millî Birlik ruhu B
Millî dayanışma B
Millî Devlet 2
Millî güvenlik 11/2, 16/2, 18/1, 22/3, 110/2, 111/3
Millî Güvenlik Kurulu 111
Millî İktisat 40/3
Millî Mücadele Ruhu B
Millî Şuur B
Millî Tasarruf 41/2
Millî Ülkü B
Miras hakkı 36/1

Muhalefet 56/3

Müddetler 30/4, 38/2, 39, 65/2, 69, 73/1, 73/2, 73/3, 80,
81, 83/2, 84/2, 89/4, 89/5, 92/10, 93, 94/1, 94/3,
95/1, 101, 103/2, 104/2, 106/4, 108, 109/1, 109/5,
114/2, 118/1, 124/1, 124/2, 126/2, 128, 141/2,
143/3, 145/1, 145/3, 150, 151/3, G1/2, G2/2, G5,
G7, G9/2, G10/1, G10/3

Mülk edinme 131/2

Mülkiyet hakkı 36/1, 65/2

Mülkiyet (özel) 38/1

Müsadere 25, 33/6

N

Nüfuz sağlama 19/5

O

Okul (Devlet) 21/3, 50/2

Okul (özel) 21/3

Olağanüstü hal 123

Onaylama (Cumhurbaşkanı) 97/2

Onaylama (T.B.M.M.) 65/1, 124/1

Organ 4/2, 4/3, 132/2, G4/2, G8

Orman 37/2, 38/2, 131

Ortaklık (kader, kıvanç ve tasada) B

Oturum 87/2

Oy (açık) 92/5, 92/8, 92/9

Oy (genel) G2/1, G10/1

Oy (T.B.M.M. de) 79/1

Oy (gizli) 75/3, 84/2, 95/1, 139/2, 140/3, 143/1, 145/1

Oy kullanma 71, 84/3

Oylama 84/2, 945, 95/1, 103/2, 104/2, 143/6

Ö

- Ödeme yükümü 114/3
Ödenek 82/1, 117/2
Ödev (çalışma) 42/1
Ödev (bkz., Devletin ödevleri)
Ödev (vergi) 61/1
Ödev (yurt savunması) 60
Ödevler (kişinin) 14-34
Ödevler (siyasi) 54-62
Ödevler (sosyal ve iktisadi) 35-53
Öğrenci 50/3
Öğrenim (dini) 19/4
Öğrenme (bilim ve sanat) 21/1
Öğretim serbestliği 21/2
Öğretim üyeleri 120, 145/3
Öğretim yerleri 21/4
Öğretme (bilim ve sanat) 21/1
Ölüm 100
Ölüm cezası 64
Önerge 89/2, 89/5
Özel eğitim 50/4
Özel hayat 15/1
Özel kâğıt 15/2
Özel kişiler 65/3, 131/2
Özel mülkiyet 38/1
Özel okul 21/3
Özel teşebbüs 39, 40/1, 130

- Özerklik 120/1, 121/1
Özlük işler 117/2, 127/2, 134/1, 137/1, 138/5, 144/1
Özür 80, 106/2

P

Para basılması 64
Parlâmento sorumsuzluğu 79/1
Partî (bkz., Siyasî parti)
Plân (bkz., kalkınma)
Program (Bakanlar Kurulu) 103/2
Program (siyasî parti) 57/1
Propaganda (siyasî) 131/6

R

Radyo-televizyon 121/1
Rakam (bkz., Beynelmilel erkam)
Red 92/2, 104/3
Resim 20/1, 61/2
Resmî dil 3/2
Resmî Gazete 108, 109/5, 113, 150, 152/5, G9, 157/1
Ruh sağlığı 49/1

S

- Sağlık (beden ve ruh) 49/1
Sağlık hakkı 49
Sakatlık 97/2
Salgın hastalık 18/1, 18/2
Saltçokluk 75/3, 84/2, 86/1, 86/6, 92/5, 92/8, 92/11,
95/1, 104/3, 139/2, 140/3, 141/2, 143/1, 143/2,
144/2, 145/1, 145/2, 146/2
Sanat 21/1
Sansür 22/1, 24/1
Savaş 66/1, 74/1, 110/2, 124/1, 138/3
Savcı (bkz., Cumhuriyet savcısı)
Savunma hakkı (iddia ve) 31/1
Savunma (yazılı) 118/1
Sayım 55/2
Sayıştay 127/1, 128, 145/1, 147/2
Seçim 108, G10/1, 157/2
Seçim (Anayasa Mahkemesi) 145/1
Seçim (ara) 74/2
Seçim (Askerî Yangıttayda) 141/2
Seçim (bakanlar) 102/3
Seçim (Cumhurbaşkanı) 95, 101, G2/2, G5
Seçim (Cumhuriyet Senatosu) 70/2, 72, 74/2, G1/1
Seçim (Danıştayda) 140/4
Seçim esasları 55/2
Seçim (genel) 82/3, 149
Seçim güvenliği 68/3, 75/1

- Seçim Kurulları 75/2
Seçim (Mahallî idareler) 116
Seçim (Millet Meclisi) 69/1, 71, G1/1
Seçim (tutanığı) 75/1
Seçim (yenilenme) 69/2, (bkz., yenileme)
Seçim (Yüksek Hâkimler Kurulu) 143
Seçimler 75/1, 92/11, G1
Seçme hakkı 55/1
Seçilme hakkı 55/1
Seçilme engelleri 68/2, 72/1, 80, G 11
Seçilme (yeniden) 73/1
Seçilme yeterliği 68, 102/3
Seçmen 71
Senatör sayısı 70/1
Sendika 46/1
Sendika birliği 46/1
Serbestlik (bilim ve sanat öğrenme) 21/1, 46/1
Serbestlik (ibâdet, âyin ve törenler) 19/2
Serbestlik (eğitim ve öğretimde) 21/2
Serbestlik (özel teşebbüs kurmada) 40/1
Serbestlik (parti faaliyetlerinde) 56/2, 57/1
Serbestlik (yayım) 23/2
Seyahat hürriyeti 18/1
Sıkıyönetim 124, 138/3
Sınıf 4/3, 12/2
Sınırlama (Hak ve hürriyetleri) 10/2, 11/1, 13, 18/1,
18/2, 22/3, 28/2, 29, 36/2, 40/2
Sigorta (sosyal) 48
Silâhlı Kuvvetler 110/2
Silâhlı Kuvvetler Komutanlığı 110/3
Siyasî çıkar 19/5
Siyasî düşünce 12/1
Siyasî engel 10/2

Siyasî haklar ve ödevler 54-62
Siyasî kanaat 119/1
Siyasî Parti 19/5, 26, 56/2, 84/3, 92/11, 95/3, 149
Siyasî Partiden çıkma hakkı 56/1
Siyasî Parti grubu 79/5, 84/1, 84/2, 84/3, 85/2, 89/2,
90/4, 94/2, 109/3, 149
Siyasî Parti kapatılması 19/5, 57/1, 57/4
Siyasî Parti kurma hakkı 56/1
Siyasî Partiye girme hakkı 56/1, 70/2
Siyasî Partiye üye olma yasağı 119/1, 120/6
Siyasî Propaganda 131/6
Siyasî sorum 98/2
Siyasî temel düzen 19/5
Sorumluluk 110/4, 125/2
Sorumluluk (siyasî) 105/1, 105/2, 110/2, 125/1
Sorumsuzluk 125/1, G4/2
Sorumsuzluk (Cumhurbaşkanı) 98/1
Sorumsuzluk (bkz., Parlâmento sorumsuzluğu)
Soru 88/1, 132/3
Soruşturma 90/1
Soruşturma komisyonu (bkz., Komisyon)
Sosyal Adalet B/5, 10/2, 11/2
Sosyal Devlet 2
Sosyal engel 10/2
Sosyal güvenlik hakkı 48
Sosyal sigorta 48
Sosyal tedbir 42/2
Sosyal temel B/5
Sosyal temel düzen 19/5
Sosyal ve İktisadî haklar 35-53
Sosyal ve İktisadî ödevler 35-53
Sosyal yardım 48
Söz 20/1, 79/1

Sözleşme hürriyeti 40/1
Sözleşme (toplu) 47/1
Subaylar 68/4
Suç 33/1, 79/2, 125/2, 133/2, 138/1, G11
Suçlandırma 33/4, 99
Suç işlemeye kışkırtma 19/5, 22/3
Suçluluk 30/1
Suçüstü 30/2, 79/2
Suç vasıtası 25
Sulh (cihanda) B
Sulh (yurtta) B
Süre (bkz., Müddetler)
Süre aşımı 114/2

S

Şahsî çıkar 19/5
Şahsîlik (ceza sorumluluğu) 33/5
Şahsî nüfûz 19/5
Şapka iktisası hakkında kanun 153
Şeref 22/3, 27/1
Şikâyet 75/1
Şikâyet hakkı 62
Şikâyetçi 34

T

Tabîi hâkim 32/1
Tabîi servet 130
Takibat 79/4
Tamsayı 75/3, 84/2, 86/1, 89/6, 92/5, 92/8, 92/11, 95/1,
99, 104/3, 139/2, 141/2, 143/1, 143/2, 145/1,
145/2, 146/2, 149, 155/1
Tarafsızlık 96, 121/2, 121/4
Tasa B
Tasarı (kanun) 92/1, 140/2
Taşınmaz mal 38/1
Tatil 44/2, 83/2, 83/3, 83/4, 92/10, 103/1
Tavsiye ve telkin 132/2
Tedbir 22/2, 42/2, 45, 49/2, 50/4, 51, 52
Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddi hakkında kanun 153
Teklif 110/4, 155/1
Teklif (kanun) 92, 94/6
Televizyon (bkz., radyo-televizyon)
Teknik münasebet 65/2
Temel düzen 19/5
Temel hak ve hürriyetler 10/1, 11/1
Temel hak ve hürriyetlerin devredilememesi 10/1
Temel hak ve hürriyetlerin dokunulmazlığı 10/1
Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması 10/2, 11/1
Temel hak ve hürriyetlerden vazgeçilmezlik 10/1
Temel haklar ve ödevler 10-62
Temel hukuk kuralı 8/2

Temel ilkeler 2, 57/1
Teminat B5, B6, 127/2, G4/3, 133, 137/1, 138/5
Teminat (malî) 23/1
Temsil (Başkomutanlığı) 110/1
Temsil (Milleti) 76
Temsil (Milletin birliğini) 97/1
Temsil (Türkiye Cumhuriyetini) 97/1
Temsilci 97/2
Temsilci (kanunî) 19/4
Temsilciler Meclisi G4
Tıbbî bakım 49/1
Ticaret münasebet 65/2
Toplanma (çağrı ile) 83/3
Toplanma (kendiliğinden) 83/1, 83/4, G1/2
Toplanma (T. B. M. M.) 83/1, 124/1, G4/1, G5, 157/2
Toplanma hakkı 28/1
Toplantı (Meclisler) 63/2, 83/3, 86/1, 101, 103/1, 109/7,
G1/2, G3
Toplatma (gazete ve dergi) 22/5
Toplatma (kitap ve broşür) 24/2
Toplum (huzur ve refahı) B
Toplum yararı 36/3, 41/2
Toplu sözleşme 47/1
Toprak 37/1, 52
Topraklandırma 38/2
Tören (dini) 19/2, 19/3
Tutanak Dergisi 87/1
Tutuklama 30/1, 79/2
Tutulma 79/2
Türbedarlıkların ilgası hakkında kanun 153
Türk 54/1, 68/1, 71
Türkçe 3/2, 68/2
Türk Devleti 54/1, 96, 97/2

Türk harfleri 153
Türk Kanunu Medenisi 153
Türkler 18/3
Türk Milleti B, 4/1, 7, G4/2
Türk Milliyetçiliği B
Türk silâhlı kuvvetleri 66/1
Türk toplumu 35/1, 153
Türkiye 22/5, 24/2, 66/1, 97/2
Türkiye Büyük Millet Meclisi 5, 62/1, 63/1, 78/2, 83/1,
84/3, 85/1, 90/1, 93, 94/1, 101, 109/3, 110/1, 124,
127/3, 128, 149, G1/2, G3, G4/1, G5, G7, 155/1,
157/2
T. B. M. M. (yetkiler) 64, 65/1, 66/1
T. B. M. M. üyeleri 76, 77, 91/1, 94/5, 102/3, 105/3
T. B. M. M. üyeliği 95/3
Türkiye Cumhuriyeti 1, 65/1, 96, 97/1, 153, 157/1
Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi B
Türkiye Devleti 1, 2, 3
Tüzük 107/1, 122/3, 125/1, 140/2
Tüzük (siyasî parti) 57/1

U

Ulaştırma Bakanı 109
Unvanların ilgası hakkında kanun 153
Uygarlık 153
Uygulama (bkz. Kanunu uygulama)
Uyuşmazlık 142/1
Uyuşmazlık Mahkemesi 142
Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı 142/2

Ü

Ücret 44/2, 45
Üçte birin teklifi 99
Üçte iki çoğunluk 92/9, 95/1, 99, 140/3, 145/1, 145/2
Ülke 3/1, 57/1
Üniversite 120, 145/3, 149
Üretim (tarımsal) 52
Üst 15/2, 125/1
Üyelğin düşmesi 80, 81
Üyelğin sona ermesi 80

V

Varlık (maddî ve manevî) 10/2, 14/1
Vatan 54/4
Vatandaş 50/2, 55/1, 56/1, 123
Vatandaşın gönü ve iradesi B6
Vatandaşlık 54/1
Vatandaşlık kaybı 54/3
Vatandaşlık kazanılması 54/3
Vatandaşlık ödevi 42/4
Vatandaşlıktan çıkarılma 54/4
Vatan hainliği 99
Vazgeçilmezlik (Temel hak ve hürriyetlerden) 10/1
Vekillik (Bakana) 106/2
Vekillik (Cumhurbaşkanlığına) 100
Vergi ödevi 61/1
Vicdan hürriyeti 19/1
Vicdanî kanaat 132/1

Y

Yabancı 13, 54/2
Yabancı Devlet 65/1, 97/2
Yabancı memleket 65/2
Yabancı silâhlı kuvvet 66/1
Yabancı ülke 66/1
Yakalama 30/2
Yakınlar 33/4
Yakınlara bildirme 30/4
Yardım 50/3
Yargı görevi 22/3
Yargı mercii 31/1, 114/1, 118/3, 122/2, 142/1, G4/2
Yargı organı 8/2, 75/1, 152/5
Yargı yetkisi 7, 32/2, 132/2, 132/3
Yargı yetkisinin kullanılması 7
Yargı yolu 54/5, 116/3
Yargılama usûlü 136, 140/5, 141/4, 148/1
Yargıtay 75/3, 139, 143/1, 145/1, 149
Yargıtay Birinci Başkanı 139/2, 147/2
Yargıtay İkinci Başkanı 139/2
Yargıtay üyesi 139/2, 147/2
Yasak 19/5, 21/4, 22/1, 22/4, 25, 32/2, 33/6, 36/3, 42/3,
46/3, 54/5, 58/2, 65/5, 78/1, 78/2, 78/3, 79/1,
79/5, 84/2, 84/3, 87/3, 90/4, 94/6, 95/2, 104/2,
119/1, 120/3, 120/6, 122/2, 122/3, 126/3, 130,
131/2, 131/3, 131/5, 131/6, 132/2, 132/3, 133/1,
134/3, 143/4, 143/6, 145/6, 149, 152/2, 153, G4/2,
G9/1, 155/1

Yasama 63-94
Yasama dokunulmazlığı 79/2, 81
Yasama Meclisi 132/3, 145/2
Yasama organı 8/2, 59, 132/3, 152/5
Yasama yetkisi 5, G4/2
Yaş 43/1, 68/1, 70/2, 72, 74/3, 133/1, 134/1, 141/2,
145/4, 146/1, G1/2
Yaşama hakkı 14/1
Yaşayış seviyesi 41/1, 45
Yatırım 41/2, 126/2
Yayım 23/2, 24/1, 87/3
Yayımlama 65/3, 87/1, 93, 97/2, 107/2, 108, 109/5, 123,
150, 152/5, G1/2, G9/1, 157/1
Yayma (bilimi ve sanatı) 21/1
Yayma (düşünce ve kanaat) 20/1
Yayın aracı 23/3, 26
Yayın (gerçeğe aykırı) 27/1
Yayın hürriyeti 24/1, 120/4
Yayın yasağı 23/4
Yazı 20/1, 62/1, 125/1
Yazılı bildirim 114/2, 118/1
Yenilenme 73/2
Yenilenme Kararı 69/2, 69/3
Yenilenme (seçim) 108, 109
Yer (eğitim ve öğretim) 21/4
Yerleşme hürriyeti 18/2, 131/4
Yetersayı 86/2, 143/5
Yetki 4/3, 5
Yetki (Anayasa Mahkemesi) 147
Yetki devri 5
Yetki genişliği 115/3
Yetki (görev ve) 31/2, 138/3
Yetki (Kanun teklifi) 91/1

Yetki (Kanunun verdiği) 112/3
Yetki (Meclislerin) 88/1
Yetki (Millet Meclisi) 69/3, 89/1
Yetki (Sayıştay) 127
Yetki (T. B. M. M.) 64, 65/1, 66/1
Yetki (Uyuşmazlık Mahkemesi) 142/1
Yetki (Yüksek Hâkimler Kurulu) 144
Yetkili Mahkeme 19/5
Yetkili makam 62/1, 79/2
Yetkili merci 15/2, 16/2
Yetkili organ 4/2
Yıllık izin hakkı 44/2
27 Mayıs 1960 Devrimi B
Yoksulluk 49/2
Yolluk 82/1
Yorumlama 153
Yönetim 112/1, 119/1, 120/2
Yönetmelik 113, 125/1
Yurda girme hürriyeti 18/3
Yurt dışına çıkma 100
Yurt dışına çıkma hürriyeti 18/3
Yurt savunması hakkı 60
Yüce Divan 90/3, 106/3, 147/2, 148/2
Yüksek Hâkimler Kurulu 139/2, 143, 147/2, 149
Yüksek Mahkemeler Hâkimleri 137/2
Yüksek öğrenim 72
Yüksek Seçim Kurulu 75/1, 75/3, G1/2
Yüküm 123
Yürürlük 65/2, 152/2, 153, 157/2
Yürütme görevi 6, G4/2
Yürütme görevinin yerine getirilmesi 6
Yürütme organı 8/2, 59, 78/3, 132/3, 152/5
Yürüyüş (gösteri) 28/1

Z

Zamanaşımı 79/3, 131/2

Zapt 25

Zarar 30/5, 114/3, 131/3

Zorlanamama 19/3, 20/2, 33/4

Zümre 4/3, 12/2